

SOSIOLINGVISTISTÄ MURTEENTUTKIMUSTA

David Britain ja Jenny Cheshire (toim.) *Social dialectology: In honour of Peter Trudgill*. Impact: Studies in language and society 16. Amsterdam: John Benjamins 2003. 344 s. ISBN 90-272-1854-4.

Variaationtutkimuksen pioneereihin lukeutuva Peter Trudgill vietti 60-vuotissyntymäpäiväänsä marraskuussa 2003. Tässä tarkastelemani artikkelikokoelma on koottu juhlistamaan tätä merkkipäivää. Kuten teoksen toimittaneet DAVID BRITAIN ja JENNY CHESHIRE johdannossaan toteavat, kokoelma on paitsi kunnianosoitus Trudgillin työlle myös katsaus sosiolingvistisiin kysymyksenasetteluihin 2000-luvun taitteessa. Johdannon lisäksi teos sisältää 20 artikkelia sekä Trudgillin täydellisen julkaisuluettelon.

Vaikka nimitys sosiaalinen dialektologia usein tarkoittaakin kielellisen vaihtelun tutkimista suhteessa sosiaalisiin muutuksiin, nimen sisältämä viittaus murteentutkimukseen ja sitä kautta vaihtelun alueelliseen ulottuvuuteen ei tämän kokoelman yhteydessä ole sattumaa. Trudgillia voi pitää sillanrakentajana perinteisen murteentutkimuksen ja variaationtutkimuksen välillä (ks. Chambers ja Trudgill 1980; 1998). Lisäksi hän on syventänyt variaationtutkimuksen näkökulmaa alueellisen vaihtelun tarkasteluun omaksumalla vaikutteita lähinnä kulttuurimaantieteestä.

Tarkastelemani teos on monien juhla-kirjojen tapaan kokonaisuutena hyvin heterogeeninen. Erityisesti kirjan loppuosan artikkelit on vaikea suhteuttaa teoksen muuhun tematiikkaan. Tekstit eroavat toisistaan myös käytetyn aineiston suhteen. Kokoelma sisältää paitsi laajoihin empiirisiin aineistoihin pohjautuvia artikkelit myös pienimuotoisempia tutkimuksia sekä katsauksia. Seuraavaksi tarkastelen kirjaa keskittymällä muutamaani keskeisinä pitämiini teemoihin.

Trudgillin tuotannossa keskeisiä kysymyksiä ovat olleet muun muassa kielenpiirteiden alueellisen leviämisen mekanismit sekä kielenkäyttäjien liikkuvuuden myötä syntyvien murteiden välisten kontaktien vaikutus kielenmuutokseen. Näitä teemoja Trudgill käsittelee esimerkiksi 1986 ilmestyneessä teoksessaan *Dialects in contact*, ja samoihin aiheisiin johdattavat myös monet juhlakirjan artikkelit.

VAIKUTTEITA KULTTUURIMAANTIETEESTÄ

Sekä WILLIAM LABOV että MANUEL HERNÁNDEZ-CAMPOY tarkastelevat kielenpiirteiden leviämistä kulttuurimaantieteestä omaksuttujen painovoimamallien avulla. Näistä kahdesta Hernández-Campoy käyttämä lähestymistapa on kvantitatiivisempi ja siten lähempänä alkuperäiseen painovoimamalliin sisältyvää ajatusta (ks. Trudgill 1973).

Labovin artikkeli esittelee painovoimamallista johdettua periaatetta, jonka mukaan kielellinen muutos leviää asutuskeskuksiin niiden suuruusjärjestyksessä. Esimerkkinä Labov käyttää täytettyä patonkia tarkoittavan lekseemin *hoagie* leviämistä Philadelphiasta Pittsburghiin. Aineisto on pieni: se on koottu toisen maailmansodan jälkeisten puhelinluetteloiden ilmoitusosioista, tarkemmin sanottuna ravintoloiden mainoksista.

Hernández-Campoy puolestaan selvitelee standardin mukaisten ääntämistapojen leviämistä Murcian alueella puhuttuun espanjaan — kielimuotoon, jonka asema on ollut perinteisesti vahva kyseisellä alueel-

la. Hernández-Campoy kartoittaa meneillään olevaa muutosta yhdistelemällä monipuolisesti erilaisia lähestymistapoja: artikkelissaan hän esittelee tuloksia sekä nauhoitettujen radio-ohjelmien pohjalta tehdystä reaaliaikatuutkimuksesta että kvantitatiivista sosiolingvistiikkaa ja painovoimamalleja yhdistelevästä näennäisaikatuutkimuksesta. Molemmat lähestymistavat osoittavat, että Murcian alueella puhuttava kielimuoto on muuttumassa standardiespanjan suuntaan. Muutos ei etene kuitenkaan tasaisesti, vaan eri piirteet muuttuvat eri tahtia ja eri alueet ovat keskenään eri asemassa. Alueista muutos on pisimmällä Murcian kaupungissa. Juuri Murciaasta on kaikkein vilkkaimmat yhteydet sekä alueen ulkopuolelle että muihin alueen kaupunkeihin. Kielenpiirteistä puolestaan muuttuvat ensimmäisenä ne, jotka eivät ole keskeisiä paikallisidentiteetin symboleita.

MURTEIDEN VÄLISIÄ KONTAKTEJA

Monet kokoelman artikkeleista käsittelevät murteiden välisiä kontakteja ja niihin liittyviä prosesseja, erityisesti koineistumista.¹ Koinestuneet kielimuodot ovat tyypillisesti tasoittuneempia ja rakenteellisesti yksinkertaisempia kuin murteet, joiden pohjalta ne ovat syntyneet. DENNIS PRESTON keskittyy artikkelissaan koineistuneiden vokaalijärjestelmien syntyyn ja erityisesti niihin tekijöihin, jotka estävät muutoksen. Hän käyttää esimerkkinä Yhdysvaltojen pohjoisosan suurten kaupunkien vokaalijärjestelmissä tapahtunutta muutosten sarjaa (*northern cities shift*) ja vertailee kolmen erilaisen kielenkäyttäjryhmän formanttikarttoja tyypilliseen koineistuneeseen vokaalijärjestelmään. Preston osoittaa, että

äännejärjestelmiin liittyvät sosiaaliset merkitykset voivat estää muutoksen. Yhdysvaltain eteläosista muuttaneiden afrikkalais-amerikkalaisten vokaalijärjestelmät vastaavat vain osittain pohjoisen vokaaleja. Heidän etuvokaalinsa ovat paikallisen normin mukaisia, kun taas takavokaalit ovat säilyneet entisissä asemissaan etnisen identiteetin merkinä.

PAUL KERSWILL paneutuu artikkelissaan kielenpiirteiden alueelliseen tasoittumiseen Britannian englannissa. Murteiden tasoituessa paikalliset kielenpiirteet korvautuvat laajalevikkisemmällä. Kerswill selvittelee ilmiön taustalla olevia mekanismeja ja aiheeseen liittyvää sekavaa käsitteistöä. Sekavuus aiheutuu siitä, että tasoittumisella voidaan viitata myös ilmiön taustalla olevaan prosessiin, tunnusmerkkisten piirteiden vähenemiseen akkommodaation kautta. Tämä ei kuitenkaan ole ainoa alueelliseen tasoittumiseen johtava mekanismi, vaan murteen alkuperäisten varianttien osuus voi vähetä myös diffuusion kautta. Kerswill ehdottaakin, että itse mekanismeja kutsuttaisiin tasoittumiseksi ja eri mekanismien synnyttämää lopputulosta alueelliseksi murteiden tasoittumiseksi (*regional dialect levelling*).

Keskeisten käsitteiden lisäksi Kerswill kiinnittää huomionsa kielenmuutosten kiihtyvään nopeuteen Britanniassa. Hän etsii selitystä tiedotusvälineiden seuraamisesta. Kerswill uskoo, että media edesauttaa kielen muuttumista tekemällä kielenkäyttäjät vastaanottavaisemmiksi uusille kielimuodoille. Samansuuntaisia huomioita median vaikutuksesta kielenmuutokseen tekee myös RICHARD J. WATTS artikkelissaan, joka tarkastelee erilaisten sosiaalisten verkostojen roolia kielenmuutoksessa.

¹ Koinestumisella tarkoitetaan prosessia, jossa saman kielen eri varieteetit joutuvat tiiviiseen kosketukseen toistensa kanssa.

ENAM AL-WER paneutuu artikkelissaan vaihtelun uudelleenjäsentymiseen Ammanin arabiassa. Viimeisten sadan vuoden aikana Jordanian pääkaupunki Amman on kasvanut kylästä yli miljoonan asukkaan kaupungiksi. Kolmannen sukupolven myötä murteiden sekoituksesta on muotoutumassa uusi paikallismurre. Esimerkkinä al-Wer tarkastelee monikon suffiksipronomeja. Al-Wer ei esitä päätelmiensä tueksi minkäänlaista analyysyä eri varianttien määrällisistä suhteista Ammanissa vaan tyytyy vertailemaan keskenään syntymässä olevan kielimuodon pohjalla olevia murteita. Siksi artikkelin perusteella on mahdoton muodostaa tarkempaa kuvaa meneillään olevasta muutoksesta. Al-Werin mukaan yleistymässä oleva järjestelmä on aiempaa säännönmukaisempi.

MARGARET MACLAGAN ja ELISABETH GORDON tarkastelevat idiolektien sisäistä vaihtelua Uuden-Seelannin englannissa. Näennäisen vapaa vaihtelu, jota ei voida selittää puheen tyyliissä tai puhetilanteessa tapahtuvilla muutoksilla, on usein jäänyt variaation tutkimuksessa vaille huomiota. Maclagan ja Gordon kuitenkin toteavat, että tällainen vaihtelu on paitsi oire meneillään olevasta muutoksesta myös osa itse muutosta. Samalla tavoin kuin kieltä oppivan lapsen puheessa uudet ja vanhat muodot esiintyvät jonkin aikaa rinnakkain, myös kielenmuutoksen yhteydessä yksittäisten kielenkäyttäjien idiolekteissa on voimakasta vaihtelua juuri ennen muutoksen vakiintumista.

ERISTYNEITÄ YHTEISÖJÄ JA KIELENKÄYTTÄJIÄ

Maantieteellisesti eristyneissä yhteisöissä säilyy usein suppealevikkisiä muotoja. WALT WOLFRAM ja NATALIE SCHILLING-ESTES tarkastelevat *was-* ja *were-* muotojen välisen vaihtelun uudelleenjärjestäytymistä. Artikkelin

näkökulma on vertaileva: vaihtelua tarkastellaan neljässä Yhdysvaltojen kaakkoisrannikolla sijaitsevassa yhteisössä sekä Itä-Englannissa. Kirjoittajat osoittavat, että tutkituissa yhteisöissä muotojen vaihtelua säätelee monikollisuuden sijaan polaarisuus myönteisten ja kielteisten muotojen välillä siten, että *were* esiintyy vain kielteisissä muodoissa. Maantieteellisen eristyneisyyden vaikutukset kieleen näyttävät olevan jotakuinkin päinvastaisia kuin kielikontaktien. Eristyneiden yhteisöjen tiiviit sosiaaliset verkostot toimivat vastavoimana kielenmuutokselle. Ympäröivät murteet ja standardikieli vaikuttavat kuitenkin myös eristyneisiin yhteisöihin: *weren'*-muodon leviämistä edesauttaa se, että muoto ei toimi paikallisidentiteetin tai etnisyyden symbolina ympäröivissä murteissa. Siihen ei myöskään kohdistu normitetusta kielestä samanlaisia paineita kuin tasoittuneeseen *was*-muotoon, jota pidetään yleisesti malliesimerkkinä standardinvastaisesta englannista.

DAVID BRITAIN maalaa artikkelissaan kielellistä muutokuvaa kahdesta yhteisöstään eristäytyneestä kielenkäyttäjistä. Toinen näistä Itä-Englannista kotoisin olevista informanteista on eristäytynyt ja ehkä myös eristetty muusta yhteisöstä etnisen taustansa vuoksi, toinen taas asuu maantieteellisesti eristyksissä harvaan asutulla seudulla. Analysoimalla muutamia fonologisia ja kielipillisiä muuttujia näiden informanttien puheesta Britain osoittaa, että vain toisen kielenkäyttö poikkeaa todellisuudessa muun yhteisön kielenkäytöstä. Zak, joka on etniseltä taustaltaan romani, on sosiaalisesti eristäytynyt muusta puheyhteisöstä, eikä hänen kielenkäyttönsä noudattele paikallisia kielellisiä normeja. Maantieteellinen eristyneisyys voi puolestaan toimia kielenmuotoa säilyttävänä tekijänä myös yksilötasolla: toisen informantin, Regin, kielenkäyttö edustaa alueella puhutun murteen varhaisempia muotoja.

▷

DANIEL SCHREIERIN artikkelissa yhdistyvät sekä kielikontaktit että yhteisön maantieteellinen eristyneisyys. Schreier vie lukijat eteläisellä Atlantilla sijaitsevalle Tristan da Cunhan saarelle. Saarella puhuttavassa englannissa yksikön kolmannen persoonan verbit ovat presensissä suffiksittomia (siis muotoa *when it rain*). Schreier pohtii, kuinka päätteettömyys on vakiintunut saaren kielimuotoon. Hän päätyy toteamaan, että kielikontaktit sekä useamman englannin murteen välillä että englantia toisena kielenä puhuvien kielenkäyttäjien kanssa ovat osaltaan vaikuttaneet siihen, että yksinkertainen, säännöllinen järjestelmä on vakiintunut saaren kieleen. Saaren eristyneisyys on puolestaan taannut sen, että standardikielestä poikkeavat muodot ovat säilyneet yhteisössä aina näihin päiviin saakka.

TEOREETTISIA JA METODISIA NÄKÖKULMIA

Sekä LESLEY MILROY että JIM MILROY jäsen-tävät artikkeleissaan vaihtelun ja muutoksen dynamiikkaa. Perinteisesti variaation-tutkimuksessa on selkeästi erotettu toisistaan kielenmuutokseen vaikuttavat kielen-sisäiset ja toisaalta kielenulkoiset tekijät. Lesley Milroy argumentoi, että käsitteellisellä tasolla tulisi ennemminkin erottaa toisistaan muutokset, jotka liittyvät paikallisesti keskeisiin sosiaalisiin kategorioihin, ja toisaalta yleismaailmalliset kielenmuutokset, joita ei voida selittää paikallisesta sosiaalisesta rakenteesta käsin. Milroy yhdistelee näkökulmia variaationtutkimuksesta, murteiden välisiin kontakteihin liittyvästä tutkimuksesta sekä kansanlingvistiikasta.

Lesley Milroy toteaa, että paikalliset sosiaaliset rakenteet toimivat yleismaailmallisten muutosten rajoittimina. Kun sosiaaliset rajat muuttuvat huokoisemmiksi ja paikalliset järjestelmät murtuvat väestön

liikkuvuuden seurauksena, paikallisista ideologioista riippumattomat muutokset saavat mahdollisuuden toimia. Tällainen muutos on esimerkiksi Yhdysvaltojen pohjoisosan suurissa kaupungeissa meneillään oleva vokaalijärjestelmän laajamittainen muutos. Siinä vaiheessa, kun uusi paikallisyhteisö rakentuu, myös vaihtelu jäsentyy uudelleen paikallisista sosiaalisista kategorioista käsin.

Jim Milroy pohtii äänteenmuutoksen olemusta yhdistelemällä toisiinsa näkökulmia historiallisesta kielitieteestä ja sosiolingvistiikasta. Historiallisen kielitieteen näkemys äänteenmuutoksesta on hyvin erilainen kuin sosiolingvistiikan. Historiallisessa kielitieteessä muutoksen katsotaan koskevan koko kieltä, ja se voi kestää jopa useita vuosisatoja. Variaationtutkimuksen näkökulmasta muutos ei tapahdu kielessä vaan yksittäisessä puheyhteisössä. Artikkelikokeelman monen muun kirjoittajan tavoin myös Jim Milroy paneutuu kielenmuutokseen vaikuttaviin kielenulkoisiin ja kielen-sisäisiin tekijöihin. Hän huomauttaa, että tarkasteltaessa fonologisia ja morfologisia muutoksia tämä jako ei aina ole käyttökelpoinen. Pelkästään muutoksen luonnollisuus ei useinkaan riitä selittämään tietyn äänneellisen piirteen leviämistä. Leviävä piirre voi esimerkiksi olla vain yksi monista luonnollisista vaihtoehdoista. Milroy ehdottaakin, että käsitteellisellä tasolla kieliset innovaatiot erotettaisiin varsinaisesta kielenmuutoksesta. Innovaatiot, jotka johtavat variaatioon, voivat saada alkunsa kielen sisäisistä tai ulkoisista tekijöistä, mutta äänteenmuutos tarvitsee aina jonkinlaisen ulkoisen laukaisijan.

Kielenkäyttäjien havaintoihin pohjautuvaa murteentutkimusta on tehty jo vuosikymmeniä, mutta variaationtutkimukseen näitä menetelmiä on yhdistetty vasta viime aikoina. Tarkastelemassani teoksessa esimerkiksi MIKLÓS KONTRAN artikkeli histo-

riallisen Unkarin alueella asuvien unkarilaisten mentaalista kartoista edustaa tätä uutta tutkimussuuntaa. Lähestymistapa on tervetullut lisä kielellisen vaihtelun tutkimukseen, sillä kansanlingvistisen metodologian avulla voidaan kartoittaa yhteisön keskeisiä sosiaalisia jäsennyksiä ja siten varmistaa, että tutkijan kategoriat todellakin vastaavat kielenkäyttäjien sosiaalista todellisuutta.

TEEMOJEN KIRJOJA

Monissa *Social dialectology*-teoksen artikkeleissa korostuu erilaisten kielenulkoisten tekijöiden rooli kielenmuutoksen selittäjänä. Mittavista kvantitatiivisista tutkimuksista ollaan siirtymässä pienempien ryhmien tutkimukseen sekä etnografisempien lähestymistapojen käyttöön (vrt. Lesley Milroyn artikkeli). Perinteisempää lähestymistapaa edustaa J. K. CHAMBERSIN artikkeli, joka käsittelee niitä mahdollisuuksia, joita sosiolingvistiikalle avautuu maahanmuuttajien tutkimisesta. Chambersin lähestymistapa on hyvin kvantitatiivinen: hänen tavoitteenaan on, että maahanmuuttajuus voisi toimia samanlaisena selittäjänä muutujana kuin ikä ja sukupuoli.

Teoksen loppuosan artikkeleille on vaikea löytää yhdistävää tekijää. SHARON MILLAR tarkastelee tanskalaislasten käsityksiä kielen normatiivisuudesta, JENNY CHESHIRE pohtii syntaktisen vaihtelun sosiaalisia ulottuvuuksia ja MARIA SIFIANOU luo katsauksen variaationtutkimukseen kreikan kielessä. Kokoelmaan kuuluu myös kaksi norjan kieltä käsittelevää artikkelia. ERNST-HÅKON JAHR kuvaa Norjan eteläosassa sijaitsevassa Mandalin pikkukaupungissa 1900-luvun alkupuolella kehiteltyä salakieltä nimeltä *smoi*. JAN TERJE FAARLUND puolestaan tarkastelee artikkelissaan *nynorskin*, Norjan toisen virallisen standardikielen, suhdetta norjan kielen murteisiin. HENRY WIDDOW-

SONIN ja BARBARA SEIDLHOFERIN artikkelia on ehkä kaikkein vaikein suhteuttaa kokoelman muuhun tematiikkaan. Siinä teemana ovat murteentutkimuksen taustalta löytyvät ideologiat.

LOPUKSI

Tutkimusalan näkymät ovat laajentuneet paljon sitten vuoden 1986, kun *Dialects in contact* julkaistiin. Näkymät ovat avartuneet paitsi maantieteellisesti myös metodisesti. Peter Trudgillin juhlakirja tarjoaa monipuolisen kuvan murteiden välisten kontaktien tutkimuksesta. Kokoelma sekä esittelee että problematisoi tutkimusalan keskeisiä teoreettisia kysymyksiä ja menetelmiä. Samalla se tutustuttaa lukijan tuoreeseen alalla julkaistuun tutkimukseen. Tällainen artikkelikokoelma ei kuitenkaan toimi käsikirjana tai johdantona sosiolingvistiseen murteentutkimukseen, vaan on siihen liian pirstaleinen. Tämä saakin uteliaana odottamaan lähiaikoina julkaistavaa uudistettua laitosta Trudgillin teoksesta *Dialects in contact*. ■

IRINA KAUKHANEN

Sähköposti: irina.kauhanen@helsinki.fi

LÄHTEET

- CHAMBERS, J. K. – TRUDGILL, PETER 1980: *Dialectology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- 1998: *Dialectology*. Toinen, uudistettu laitos. Cambridge: Cambridge University Press.
- TRUDGILL, PETER 1973: Linguistic change and diffusion: description and explanation in sociolinguistic dialect geography. – *Language in society* 2 s. 215–246.
- 1986: *Dialects in contact*. Oxford: Basil Blackwell.